

Siposné dr. Kecskeméthy Klára:

**Kihívások, értékek és érdekek.
A partnerség kérdései a NATO Varsói Csúcstalálkozóján**

DOI 10.17047/HADTUD.2016.26.E.203

Rezümé:

A Varsói Csúcsértekezlet fontos hozzájárulás volt a kollektív védelem irányába forduló NATO programjának megvalósításához. A csúcsértekezleten a katonai képességekkel és műveletekkel, a Szövetség keleti és déli határainak védelmével, a NATO–Oroszország viszonytal, Afganisztánnal, Irakkal, Szíriával, Líbiával, a Balkánnal, valamint a különböző partnerségi kezdeményezésekkel (PfP, MD, ICI, globális partnerek) és partnerországokkal (Grúzia, Ukrajna, Moldova, Bosznia és Hercegovina) foglalkoztak. Megerősítették a 2011-ben elfogadott Berlini Partnerségi Politika elveit, célkitűzéseit és prioritásait a még hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politika érdekében. A NATO a nemzetközi biztonság és bizalom erősítése érdekében együttműködik a nemzetközi szervezetekkel és a Föld bármely kontinensén és régiójában fekvő állammal.

Kulcsszavak:

Varsói Csúcsértekezlet, Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, globális partnerek

Klára Kecskeméthy

**Challenges, values and interests.
The partnership issues on the NATO Warsaw Summit**

Abstract:

The Warsaw Summit was an important contribution towards the realization of NATO's collective defense program. The Summit especially dealt with military capabilities and operations, with NATO-Russia relations, Afghanistan, Iraq, Syria, Libya, the Balkans, with the protection of the Alliance's eastern and southern borders, as well as with various partnership initiatives (PfP, MD, ICI, a global partner) and Partner Countries (Georgia, Ukraine, Moldova, Bosnia and Herzegovina). It confirmed the principles adopted in 2011 in Berlin Partnership Policy, objectives and priorities for a more efficient and flexible partnership policy. NATO is ready to cooperate with countries located in any region or continent and international organizations to promote international security and strengthening confidence.

Keywords:

Warsaw Summit, Partnership for Peace, Mediterranean Dialogue, Istanbul Cooperation Initiative, Partners across the Globe

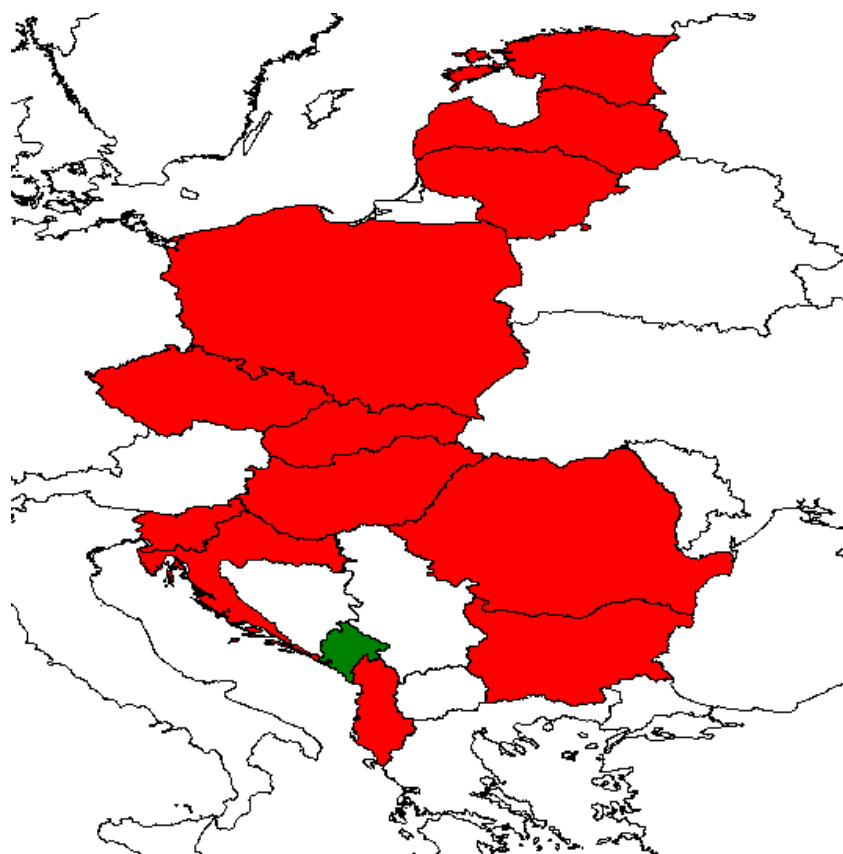
A NATO (a továbbiakban: Szövetség) különböző típusú partnerkapcsolatai sokirányúak, de kivétel nélkül a globális vagy a regionális stabilitás és az ezt szolgáló együttműködés feltételeinek megteremtésére irányulnak. Ilyenek például a Partnerség a Békéért (Partnership for Peace), a Mediterrán Párbeszéd (Mediterranean Dialogue). Hasonló célokat szolgál az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés (Istanbul Cooperation Initiative), a globális partnerekkel (Partners Across the Globe), valamint a nemzetközi szervezetekkel (ENSZ, Európai Unió, Afrikai Unió, EBESZ) kialakított együttműködés. Ebbe a láncolatba illeszkedik a kétoldalú kapcsolatok (NATO–orosz, NATO–ukrán, NATO–grúz) sora.

Időpontok	Bővítési körök
1999. március 12. Washington D. C.	Csehország, Magyarország, Lengyelország
2004. március 29. Isztambul	Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia
2009. április 3. Strasbourg–Kehl	Albánia, Horvátország
2016. július 8–9. Varsó	Montenegró (meghívotti státusz) ¹

1. táblázat

A NATO hidegháború utáni bővítési körei

(Szerkesztette: Siposné dr. Kecskeméthy Klára)

1. ábra

NATO-tagországok a volt szocialista táborból

(Szerkesztette: Siposné dr. Kecskeméthy Klára)

¹ 2015 decemberében a Szövetség meghívta Montenegrót a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. 2016. május 19-én a NATO-külgügyminiszterek aláírták Montenegró csatlakozási jegyzőkönyvét. (I. NATO Foreign Ministers sign Accession Protocol with Montenegro)

http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_131132.htm?selectedLocale=en (Megnyitva 2016. szeptember 18.) Az aláírást követően a jegyzőkönyv szerint az ország „meghívotti” státusba került, ami lehetővé teszi képviselőinek, hogy részt vegyenek a NATO ülésein. Miután mind a 28 tagország ratifikálta a csatlakozási jegyzőkönyvet, Montenegró teljes jogú tagja lesz a Szövetségnek. A ratifikációs eljárás után, vélhetően 2017 elején, egy mini csúcsertekezleten fogadják be ünnepélyes keretek között a tagállamok sorába Montenegrót.

A partnerkapcsolatok mind a Szövetség, mind a partnerországok számára fontosak, ezt igazolják a bipoláris világ megszűnése utáni bővítési körök is. Az elmúlt másfél évtizedben 12 – a korábbi szovjet érdekszférába tartozó – ország lett teljes jogú tagja a NATO-nak (l. 1. táblázat, 1. ábra).

A NATO 2010. évi stratégiai koncepciója szerint a Szövetségnek három alapfeladata van: a kollektív védelem, a válságkezelés és a kooperatív biztonság megteremtése. Az *Aktív elkötelezettség, modern védelem* című dokumentumban megfogalmazták, hogy a kooperatív biztonság megteremtésében kiemelt szerepe van a partnerségi kapcsolatoknak és a nemzetközi szervezeteknek.²

2011 áprilisában a NATO-tagállamok külügyminiszterei elfogadták a Berlin Partnerségi Csomagot (Berlin Partnership Package), amelytől a partnerségi politika hatékonyabb és rugalmasabb végrehajtását várták. A dokumentumban a partnerségi politika stratégiai célkitűzései, az euro-atlanti és a nemzetközi biztonság, a béke és stabilitás elősegítésének feladatai, a regionális biztonság és együttműködés erősítésének kérdései, a demokratikus értékek és reformok folytatásának teendői, a NATO-műveletek partnerségi támogatásának lehetőségei, valamint a NATO-csatlakozásban érdekelt partnerek felkészítési módjai szerepeltek.³

A Berlieni Partnerségi Csomag egy Partnerségi Együttműködési Menüt (Partnership Cooperation Menu) alakított ki, amelybe a belépőt az Egyéni Partnerségi és Együttműködési Program (Individual Partnership and Cooperation Programme) elfogadása jelenti. Az új partnerségi politika a meglévő és a potenciális partnereknek megadja a lehetőséget arra, hogy saját maguk határozzák meg kapcsolatrendszerüket a NATO-val, valamint azt, hogy milyen partnerségi tevékenységben kívánnak részt venni.

A partnerséget érintő döntések

A kapcsolatok alakulásának „mérőkövei”

A Szövetség elmúlt negyedszázadbeli partnerkapcsolataiban három szakaszt különíthetünk el. Ezek közül az első az *útkeresés* időszaka, amikor a korábbi ellenségek között kölcsönösen lassú bizalomerősítő lépések történtek meg, és elkezdődött a politikai-katonai együttműködés. Ebbe a fázisba tartoztak a balkáni háborúk és az ehhez kapcsolódó válságkezelés, amely a Szövetség területen kívüli műveleteként ismert. Ekkor alapították meg a Partnerség a Békéért Kezdeményezést, a Mediterrán Párbeszédet, és született meg a két stratégiai fontosságú partnerrel (Oroszországi Föderáció és Ukrajna) a megállapodás.

A második szakasz mérőkövének 2001. szeptember 11. tekinthető, az ún. *műveleti NATO* időszakának a kezdete. Az Európán kívüli műveletekhez a partnerországok is csatlakoztak és jelentős mértékben járultak hozzá a NATO különböző válságkezelő, humanitárius és kiképző műveleteihez. Az afganisztáni műveletekkel összefüggésben felértékelődtek a kaukázusi és a közép-ázsiai

² Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy. 2011. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (Megnyitva 2016. augusztus 31.)

³ Siposné Kecskeméthy, Klára. A NATO partnerségi kapcsolatainak áttekintése. Hadtudomány 2012. évi elektronikus szám 1–16. http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskeme_thy_Klara2.pdf (Megnyitva 2016. augusztus 31.)

partnerországok. Megalapították az Isztambuli Együtműködési Kezdeményezést, bevonva a partnerségi keretekbe a közel-keleti arab országok egy részét. Összefüggésben a regionális szintű politikai-katonai szövetség globális felelősségvállalásával ugyancsak ekkor született meg, az ún. globális partnerség gondolata, amely 2011-ben a Berlieni Partnerségi Csomagban csúcsondott ki.

Az újabb mérföldkövet a műveleti NATO-ból *készenléti NATO*-vá alakulás jelenti, amely – a katonai képesség növelése és a Krím-félsziget orosz annektálása mellett – a 2014. szeptember 4–5-én megtartott Walesi Csúcsértekezlet központi témája volt.⁴ (A Szövetség partnerkapcsolatainak fejlődését tekinti át a 2. táblázat.)

Év	Partnerségi Kezdeményezések	Irányvonalak
1990	NATO szerepének újragondolása, bizalomerősítés, közeledés	Útkeresés, politikai-katonai együttműködés, válságkezelés, területen kívüli műveletek
1991-1993	Demokrácia, párbeszéd, együttműködés Észak-atlanti Együtműködési Tanács	
1994-1997	Politikai-katonai együttműködés, Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd Stratégiai partnerek (Oroszország, Ukrajna), Euro-atlanti Partnerségi Tanács	
1999-2001	Tagsági Akcióterv 2001. szeptember 11.	Mérföldkő
2001-2003	Európán kívüli műveletek, a partnerek részvétele a műveletekben	Műveleti NATO
2004	Isztambuli Együtműködési Kezdeményezés, Kaukázus, Közép-Ázsia	
2006	A globális partnerség kezdete	
2011	Új, rugalmasabb és hatékonyabb partnerség	
2014	Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezés Interoperabilitási Platform, Kiemelt Partnerek Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezés	Készenléti NATO
2016	A NATO–Ukrajna Bizottság közös nyilatkozata A NATO–Grúzia Bizottság közös nyilatkozata	Washingtoni Szerződés 4. cikkely, elrettentés, válságkezelés, kooperatív biztonság

2. táblázat

A Szövetség partnerkapcsolatainak áttekintése
(Szerkesztette: Siposné dr. Kecskeméthy Klára)

⁴ A NATO főtitkára Jens Stoltenberg a Harvard Kennedy Schoolban 2016. szeptember 16-án elhangzott beszédében megfogalmazta a Szövetség három korszakát, az 1949-1990 közötti, az 1990-2014 közötti, valamint a 2014-ben kezdődött harmadik időszakot. Lásd The Three Ages of NATO: An Evolving Alliance, Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Harvard Kennedy School, http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_135317.htm?selectedLocale=en (Megnyitva 2016. október 30.)

A NATO walesi csúcstalálkozójának helyzetértékelése

Amint azt a NATO walesi csúcstalálkozóján ismételt megállapították, a 2011-es Berlin Partnerségi Csomag megteremtette az egyes országok számára a Szövetséggel való politikai és gyakorlati együttműködés lehetőségét.⁵ A csúcstalálkozón a partnerséget és annak jövőjét érintő számos kérdésben hoztak döntést. Megemlékeztek a Mediterrán Párbeszéd alapításának 20.⁶ és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés alapításának 10. évfordulójáról. Hangsúlyozva a két kezdeményezés egymást kiegészítő jellegét, a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés kereteinek erősítését, és a tágabb értelemben vett Közel-Kelet és a Mediterrán térség országainak a kezdeményezésekbe történő befogadása jegyében megerősítették a Szövetség azok iránti elkötelezettségét.

A walesi csúcstalálkozón elfogadták a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést (Partnership Interoperability Initiative), amely a 24 országot tartalmazó Interoperabilitási Platformot⁷ (Interoperability Platform – IP) foglalja magában. Az IP-n belül található a Kiemelt Partnerek⁸ (Enhanced Partners) felső szintje, amely országok hozzáférnek az operatív tervezéshez, a gyakorlatokon való részvételhez és rendszeres politikai konzultációt folytathatnak a Szövetséggel.

A Szövetség Walesben indította el a Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezést (Defence and Related Security Capacity Building Initiative). A NATO ebben a kezdeményezésben tanácsadással, segítségnyújtással, képzéssel és mentorálással támogatja az országok képességfejlesztését. Célja a partnerek NATO-elkötelezettségének erősítése, hozzájárulás a nemzetközi biztonsághoz és stabilitáshoz, a konfliktusok megelőzéséhez. A NATO stratégiai szintű tanácsokat ad a védelmi és a kapcsolódó biztonsági szektor reformjához és az intézményfejlesztéshez, segíti a védelmi képességek és a helyi erők fejlesztését, elsősorban a képzés és a kiképzés támogatásával.⁹

2014 júliusában döntés született arról, hogy Walesben a NATO nem fogja Grúzia részére felajánlani a Tagsági Akciótervhez (Membership Action Plan) történő csatlakozást. Grúzia vezetése a 2008. évi Bukaresti Csúcsértekezlet után másodszor vette csalódottan tudomásul a döntést. Annak ellenére, hogy a Bukaresti Zárónyilatkozat 23. pontjában a Szövetség világosan megfogalmazta, miszerint „A NATO üdvözli Ukrajna és Grúzia euro-atlanti törekvéseit a NATO-tagság elérése érdekében. Ma megegyeztünk, hogy ezen országok NATO-tagországok lesznek”.¹⁰

A Walesi Csúcstalálkozón a szövetségesek megállapodtak abban, hogy a Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezést kiterjesztik Grúziára, Jordániára és a Moldovai Köztársaságra.¹¹ Walesben áttekintették Grúzia NATO-tagsági törekvéseit, elindították a Jelentős NATO–Grúzia Csomagot (Substantial NATO-Georgia

⁵ Wales Summit Declaration i. m. 83–85. pontjai

⁶ A Partnerség a Békéért kezdeményezést ugyancsak 1994-ben alapították, a két kezdeményezés között az eredmények tekintetében is jelentős különbség van.

⁷ Az IP országai a következők: Ausztria, Ausztrália, Azerbajdzsán, Bahrein, Bosznia és Hercegovina, Egyesült Arab Emírátság, Finnország, Grúzia, Írország, Japán, Jordánia, Kazahsztán, Koreai Köztársaság, Macedónia, Marokkó, Moldova, Mongólia, Montenegró, Örményország, Svájc, Svédország, Szerbia, Új-Zéland, Ukrajna.

⁸ Ausztrália, Finnország, Grúzia, Jordánia, Svédország

⁹ A Szövetség olyan speciális területeken nyújt támogatást, mint a logisztika, a leszerelés és a reintegráció, a polgári veszélyhelyzeti tervezés és a kibervédelem.

¹⁰ Bucharest Summit Declaration. 3 April 2008.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

„23. NATO welcomes Ukraine's and Georgia's Euro-Atlantic aspirations for membership in NATO. We agreed today that these countries will become members of NATO.”

¹¹ Wales Summit Declaration 89. pont

Package), amely – az ország NATO-tagságra való felkészülését segítő – védelmi képességfejlesztést, kiképzést, gyakorlatokat és fokozott interoperabilitási lehetőségeket foglalt magában. Döntést hoztak arról is, hogy a külügyminiszterek 2015 év végén megvizsgálják Montenegrónak a tagság érdekében megtett előrehaladását, felkészültségét és döntenek arról, hogy felkérjék-e Montegrót a Szövetséghez való csatlakozásra.¹² E felkérés 2015 decemberében megtörtént.

Macedónia¹³ esetében már a Bukaresti Csúcsértekezlet (2008) Zárónyilatkozatában rögzítették, hogy a tagságával kapcsolatos döntés a görögökkel folytatott névvita rendezésétől függ. A Walesi Zárónyilatkozat 96. pontja megerősítette, hogy a névvita rendezetlensége miatt Görögország vétója továbbra is akadály a ország teljes jogú tagságának.

Bosznia és Hercegovina számára a Bukaresti Csúcsértekezlet Zárónyilatkozatának 25. pontja felajánlotta az Intenzív Párbeszéd kidolgozását. A NATO külügyminiszterek 2010 áprilisában formálisan meghívták az országot a Tagsági Akciótervhez való csatlakozásra, de ezt ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a védelmi célú ingatlanok kérdése megoldódjon. Walesben a Zárónyilatkozat 97. pontja megállapította, hogy a feltétel teljesítése tárgyában kicsi előrelépés történt.

A partnerség és együttműködés kérdései a Varsói Csúcsértekezleten

A legutóbbi, Varsói Csúcsértekezlet (2016. július 8–9.) a kollektív védelem irányába forduló egységes, erős, felkészült és alkalmazkodó Szövetség kulcsfontosságú kérdése köré szerveződött. Varsóban a Szövetség kiemelten foglalkozott a keleti és déli határokon (ti. a Balti-tengeren, a Fekete-tengeren, az Atlanti-óceán északi területén, a Mediterráneumban) megjelent stratégiai fontosságú fenyegetésekkel. A Zárónyilatkozat 23. pontja megfogalmazta, hogy az Oroszországi Föderáció katonai jelenléte és tevékenysége, új, high-tech katonai képességei kihívást jelentenek a regionális biztonság számára.

A Balti-tenger térségében 2014 óta romlott a biztonsági helyzet, ezért kölcsönösen előnyös partnerségi kapcsolatot építettek ki Finnországgal és Svédországgal. A két kiemelt partner – amelyekkel rendszeres politikai konzultációt folytatnak és amelyek részt vesznek a közös gyakorlatokon – jelentősen járul hozzá a NATO-műveletekhez. Az Atlanti-óceán északi térségében megvédi a tengeri útvonalakat a Szövetség. A fekete-tengeri térségben hasonló a biztonsági környezet, ezért Grúziával és Ukrajnával erősíteni kívánja a párbeszédet és az együttműködést a NATO.

Varsóban kiemelten foglalkoztak a két stratégiai jelentőségű partnerrel: Grúziával és Ukrajnával. A NATO- külügyminiszterek a NATO–Grúzia Bizottságban tanácskoztak és közös nyilatkozatban megemlékeztek Grúzia függetlenségének 25. évfordulójáról. A bizottság ülésén a Szövetség értékelte az ország felkészültségében a Walesi Csúcstalálkozó óta bekövetkezett változásokat. A Walesben elindított *Jelentős NATO–Grúzia Csomaggal* kapcsolatban megállapították, hogy az ország

¹² Montenegró 2009 decemberében csatlakozott a Tagsági Akciótervhez.

¹³ A NATO-ban Macedónia hivatalos megnevezése „volt jugoszláv tagköztársaság Macedónia” (The former Yugoslav Republic of Macedonia). A Szövetségben csak Törökország ismeri el az országot az alkotmányos megnevezésén (ti. Macedón Köztársaság). A továbbiakban, a cikkben a Macedónia megnevezést használom.

jelentős fejlődési utat tett meg.¹⁴

2015. augusztus 27-én megkezdte a munkáját a NATO Joint Training and Education Center a grúziai Krtsanis katonai létesítményében,¹⁵ amely csatlakozott a Szövetség képzési és kiképzési tevékenységéhez. Több mint 30 NATO és partner ország képviselője van Grúziában, segítve az országot a biztonsági szektor, a kibervédelem, a légvédelem és a logisztika fejlesztése területén.

2016 júniusában megnyílt Grúziában a Defence Institution Building School.¹⁶ Az iskola széleskörű lehetőséget nyújt a szakmai fejlődés terén, a biztonság- és védelempolitika területén információcserét és együttműködést jelent, elősegíti a regionális és a nemzetközi együttműködést.¹⁷

A Szövetség további támogatást ígért Grúziának a képzés és kiképzés, a védelmi képesség (légvédelem, légtérelőzítés) és az interoperabilitás fejlesztése területén. Megerősítették a 2008. évi Bukaresti Csúcsértekezlet állásfoglalását, miszerint az ország a NATO-tagja lesz. Megállapították, hogy bár jó úton halad, de a tagsághoz erős demokrácia, gazdasági fejlődés, hatékonyabb védelmi intézményrendszer és modern fegyveres erők kellenek. Ebben nyújt segítséget a NATO–Grúzia Bizottság, az Éves Nemzeti Program (Annual National Programme), a Kibővített Lehetőségek Partnersége (Enhanced Opportunities Partnership), a Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezés (Defence Capability Building Initiative), az Interoperabilitási Platform (Interoperability Platform) és a már említett Jelentős NATO–Grúzia Csomag.¹⁸

Grúzia jelentős mértékben vett és vesz részt az euro-atlanti térség biztonságának növelésében, elkötelezett a NATO-műveletek támogatásában (ISAF, Resolute Support Mission). A Szövetség nem ismeri el az Oroszországi Föderáció Dél-Oszétiával, valamint Abháziával kötött egyezményeit és teljes mértékben támogatja Grúzia szuverenitását és területi integritását. Mindezt megerősítendő, jelzés értékű lépésként az Észak-atlanti Tanács 2016. szeptember 8-án Grúziában tartotta az ülését.¹⁹

Nyilatkozatot adott ki a NATO–Ukrajna Bizottság is.²⁰ Megerősítették, hogy a Szövetség támogatja Ukrajna szuverenitását és területi integritását a nemzetközileg elismert határokon belül. Felszólították Oroszországot, hogy tartsa tiszteletben a nemzetközi jogot, vonja vissza a Krím annektálásáról hozott döntést, és tartózkodjon az Ukrajnával szembeni agresszív lépésektől. Felszólították a Minszki Megállapodásban előírt tűzszünet betartására és a kelet-ukrajnai fegyveresek segítségének beszüntetésére. Továbbra is szükségesnek tartják az EBESZ

¹⁴ Joint statement of the NATO–Georgia Commission at the level of Foreign Ministers. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133175.htm (Megnyitva 2016. augusztus 12.)

¹⁵ NATO Chief Opens Joint Training Base in Georgia. <http://www.wsj.com/articles/nato-chief-opens-joint-training-base-in-georgia-1440689589> (Megnyitva 2016. szeptember 12.)

¹⁶ Defence Institution Building School opened in Georgia. <http://nsc.gov.ge/eng/news/show/10/6916> (Megnyitva 2016. szeptember 12.)

¹⁷ Defence Institution Building School. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160628_1607-dib-georgia-en.pdf (Megnyitva 2016. szeptember 12.)

¹⁸ Joint statement of the NATO–Georgia Commission at the level of Foreign Ministers. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133175.htm (Megnyitva 2016. szeptember 12.)

¹⁹ North Atlantic Council visits Georgia. http://www.nato.int/cps/en/natohq/events_134618.htm, Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the North Atlantic Council meeting with the Speaker and Members of the Georgian Parliament (Megnyitva 2016. szeptember 20.) http://nato.int/cps/en/natohq/opinions_134789.htm?selectedLocale=en

²⁰ Joint statement of the NATO–Ukraine Commission at the level of Heads of State and Government. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm (Megnyitva 2016. augusztus 12.)

Különleges Megfigyelő Misszióját (OSCE Special Monitoring Mission). Segítik a demokratikus intézményrendszer és a reformok következetes végrehajtását Ukrajnában. Ebben nyújt segítséget a NATO–Ukrajna Bizottság, az Éves Nemzeti Program (Annual National Programme), a Tervezési és Felülvizsgálati Folyamat (Planning and Review Process) és az Átfogó Támogatási Csomag (Comprehensive Assistance Package).

A Szövetség elismeri az ukrán vezetés eddigi erőfeszítéseit, azonban a reformok következetes végrehajtására biztatja, s ebben, valamint Ukrajna saját biztonságának megteremtésében segítséget ajánlott fel. A közös nyilatkozat 13. pontja szerint: *„Amint ezt a korábbi NATO csúcsértekezleteken – Madridot, Bukarestet, Lisszabont, Chicagót és Walest is beleértve – nyilatkoztuk, a független, szuverén és stabil Ukrajna, amely szilárdan elkötelezett a demokrácia és a jogállamiság mellett, kulcsfontosságú az euro-atlanti biztonság megteremtésében.”*²¹

A Zárónyilatkozat 24. pontja világosan megfogalmazza, hogy a NATO elkötelezetten támogatja Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia és a Moldovai Köztársaság területi integritását, függetlenségét és szuverenitását. A 82. pont szerint a Walesben elfogadott, a védelemhez és a biztonsághoz kapcsolódó képességfejlesztési kezdeményezés különösen fontos eszköz, amely támogatást nyújt Grúziának, Iraknak, Jordániának és a Moldovai Köztársaságnak.²²

Varsóban megerősítették a Berlieni Partnerségi Csomag célkitűzéseit, prioritásait és alapelveit. Eszerint a Szövetség a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés kiterjesztése érdekében bármely országgal együttműködik, amely a NATO alapvető értékeit magáénak vallja, és érdekelt a nemzetközi béke és biztonság megteremtésében.²³ Ugyancsak megerősítették a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést, az Interoperabilitási Platformot, valamint a Kiemelt Partnerekkel (Ausztrália, Finnország, Grúzia, Jordánia és Svédország) történő együttműködést. Ezen országok részt vesznek a NATO gyakorlatain, a védelmi képességfejlesztésben, a kiterjesztett NATO Reagáló Erőkben és a közös veszélyhelyzeti értékelésben.²⁴

Külön értékelték a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés fontosságát, a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés fontosságát, valamint a két kezdeményezés komplementer, ám mégis elkülönülő jellegét. A Berlieni Partnerségi Csomag részeként országra és kezdeményezésre szabott Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programot dolgoztak ki. Az együttműködés legfontosabb területei a terrorizmus elleni küzdelem, a kézi lőfegyverek és a könnyűfegyverek, a rögtönzött robbanóeszközök elleni küzdelem, és a határok katonai biztonsága.²⁵

A Szövetség megerősítette a nyitott ajtók politikáját is.²⁶ Bármely európai

²¹ A NATO–Ukrajna Bizottság közös nyilatkozata. Joint statement of the NATO-Ukraine Commission at the level of Heads of State and Government.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm (Megnyitva 2016. augusztus 12.) Lásd a közös nyilatkozat 13. pontját: *„As noted at previous NATO Summits, including in Madrid, Bucharest, Lisbon, Chicago and Wales, an independent, sovereign and stable Ukraine, firmly committed to democracy and the rule of law, is key to Euro-Atlantic security. We reiterate our firm commitment to further develop the Distinctive Partnership between NATO and Ukraine which will contribute to building a stable, peaceful and undivided Europe.”*

²² Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 82. pontja

²³ Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 98. pontja

²⁴ Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 100-101. pontjai

²⁵ Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 103-104. pontjai

²⁶ A Washingtoni Szerződés 10. cikkének megfelelően: *„A Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra,*

demokrácia számára „nyitott az ajtó”, amely elfogadja a NATO alapvető értékeit, hajlandó és képes a tagsággal járó kötelezettségek teljesítésére, és hozzájárul az észak-atlanti térség biztonságához. A Szövetség támogatja és bátorítja Grúziát, az egykori jugoszláv tagköztársaságokat: Macedóniát, Bosznia és Hercegovinát a szükséges reformok végrehajtásában és a tagságra való felkészülésben.²⁷

A NATO-partnerség legfontosabb együttműködési területei és az azokat szolgáló intézmények

A Szövetség a stratégiai, koherensebb és hatékonyabb megközelítés érdekében folytatja az együttműködést a kooperatív biztonság területein (többek között a képességfejlesztés és a kiképzési erőfeszítések terén) az érintett partnerországokkal és nemzetközi szervezetekkel. A számos kérdést felvető ukrán válság miatt sokkal bonyolultabbá vált a kapcsolat a Szövetség és a partnerországok között.²⁸

Az együttműködés területei

A NATO-partnerség legfontosabb együttműködési területei az alábbiak:

- a biztonsági együttműködés;
- a védelmi és biztonsági szektor reformja;
- a polgári veszélyhelyzeti tervezés;
- a biztonsággal kapcsolatos tudományos együttműködés;
- stratégiai kommunikáció, tájékoztatás.

A *biztonsági együttműködés* széles területet ölel fel. Ide tartoznak a PfP-képzések és kiképzések, a NATO-műveletek (például Kosovo Force, az International Security Assistance Force, a Resolute Support Mission, az Operation Active Endeavour, az Operation Sea Guardian) támogatása, részvétel a NATO Response Force-ban, valamint a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezésben és az Interoperabilitási Platformban.

A *védelmi és biztonsági szektor reformja* különböző területeket tartalmaz. Ide tartozik például a Jelentős Csomag Grúzia számára, amelyben védelmi képességfejlesztés, kiképzések, gyakorlatok, megerősített összekötő hivatal, és az interoperabilitás fejlesztése a prioritások; a Grúzia számára kialakított Speciális Program (Tailored Programme for Georgia); a Védelmi Oktatásfejlesztési Program (Defence Education Enhancement Programme). Kiemelt fontosságú a PfP Tervezési és Felülvizsgálati Folyamat, amely a hadsereg feletti demokratikus kontroll mikéntjére irányul; a Szakmai Fejlesztési Program (Professional Development Programme), ami a honvédelmi minisztérium és más biztonsági intézmények polgári állománya számára jelentős kezdeményezés; az Integritás-építő Program (Building Integrity Program), amely gyakorlati segítséget és tanácsot nyújt a védelmi és biztonsági szektorban a feddhetetlenség, az elszámoltathatóság és az átláthatóság területén; a felhalmozott, feleslegessé és elavulttá vált fegyverek és lőszerbiztonságos megsemmisítéséhez segítséget nyújtó pénzügyi támogatás (Partnership Trust Fund).

---

hogyan elősegítse a Szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához. http://habe.hu/uploads/media_items/eszak-atlanti-szerzodes.original.pdf (Megnyitva 2016. október 6.)

²⁷ Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 110. pontja

²⁸ Larsen, Jeffrey A.: Time to Face Reality: Priorities for NATO's 2016 Warsaw Summit. NATO Defence College, Research Paper, No. 126. January 2016, p. 16

A *polgári veszélyhelyzeti tervezésben* fontos szerepet tölt be az Euro-atlanti Katasztrófaelhárítási Koordinációs Központ (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre).

A *biztonsággal kapcsolatos tudományos együttműködésben* meghatározó a NATO Tudomány a Békéért és Biztonságért Programja (NATO Science for Peace and Security Programme).

A *stratégiai kommunikáció és a tájékoztatás területén* fontosak a NATO Összekötő Hivatalok, valamint a NATO kapcsolattartó nagykövetségek.

Az intézményi keretek

A NATO-nak számos, oktatással és kiképzéssel foglalkozó szervezete van. Ezek egy része a Szövetség közvetlen irányítása alatt áll, mások kiegészítik a meglévő struktúrát.

A Szövetséges Transzformációs Parancsnokságot (Allied Command Transformation – ACT) 2002-ben, a NATO parancsnoki struktúra átszervezésekor hozták létre. A norfolki parancsnokság a NATO-iskolák, a NATO és a Partnerség a Békéért kezdeményezés közös oktatási, kiképzési tevékenységének és az ehhez kapcsolódó politika és doktrína kimunkálásának az irányítója. A parancsnokság 2012 júliusa óta felelős a NATO Műveleti Parancsnokság (Allied Command Operation) követelményein alapuló képzésért és gyakorlatokért is.

Közvetlenül a norfolki ACT alárendeltségébe tartozik a NATO három, kiképzéssel foglalkozó intézménye:

- a norvégiai Stavangerben települő Joint Warfare Centre²⁹ (JWC);
- a lengyelországi Bydgoszczban létrehozott Joint Force Training Centre³⁰ (JFTC);
- a Monsantóban található Joint Analysis and Lessons Learned Centre³¹ (JALLC).

A JWC-ben folyó kiképzés fókuszpontja a teljes spektrumú közös harcászati szint. A JFTC a NATO és a partnerországok fegyveres erőinek harcászati szintű kiképzését biztosítja. A JALLC feladata a műveletek, a kiképzés és a tapasztalatok összegyűjtése és a jó gyakorlatok terjesztése, továbbá a Szövetség számára stratégiai és hadműveleti szintű elemzések készítése.

Egymással szoros együttműködésben végzi a tevékenységét a római NATO *Védelmi Akadémia*³² (NATO Defense College), a németországi Oberammergauban települő *NATO Iskola*³³ (NATO School), a görögországi Souda Bayben települő *NATO Tengeri Műveleti Kiképzési Központ*³⁴ (NATO Maritime Interdiction Operational Training Centre) és a Szövetség kommunikációs és információs

²⁹ A Központ honlapját lásd <http://www.jwc.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³⁰ A Kiképző Központ honlapját lásd <http://www.jftc.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³¹ A Központ honlapját lásd <http://www.jallc.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³² A Szövetség stratégiai szintű oktatási intézménye. A NATO Védelmi Akadémia honlapját lásd <http://www.ndc.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.), valamint Siposné Kecskeméthy Klára: Rómában élni és a NATO-ban dolgozni, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2008. p. 224

³³ A NATO hadműveleti-harcászati szintű képzési központja. A képzés a NATO-műveletek közös tervezésére, a logisztika, a kommunikáció, a polgári veszélyhelyzeti tervezés és a polgári-katonai együttműködés területeire összpontosít. A NATO School, Oberammergau honlapját lásd <http://www.natoschool.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³⁴ A NATO-erők felszíni, felszín alatti, légi felügyelet és különleges műveletek tevékenységéhez kapcsolódó képzéseket folytatja. A Központ honlapját lásd http://www.nmiotc.nato.int/#home_en.htm (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

rendszere hatékony működtetésére és karbantartására vonatkozó képzések oktatási intézménye³⁵ (NATO Communications and Information Systems School).

A Szövetséghez kapcsolódó egyéb képzési és kiképzési intézmények közös jellemzője, hogy azokat szponzor országok, egyes nemzetek, illetve a civil szervezetek vezetik. A képzések nyitottak a tagországok és a partnerországok, valamint egyéb szervezetek képviselői számára.

A *Kiválósági Központok*³⁶ (Centres of Excellence) legfontosabb szerepe a színvonalas oktatás és kiképzés biztosítása az euro-atlanti közösség számára. Kiegészítik a Szövetség erőforrásait és széles skáláját ölelik fel a szakterületeknek. Mindegyik egy-egy adott szakterületre összpontosít, ezzel is növelve a NATO képességeit.³⁷

A NATO akkreditált kiválósági központok nem részei a NATO parancsnoki struktúrájának, de részei a NATO-t támogató szélesebb keretnek. Nemzeti vagy többnemzeti finanszírozásúak, kapcsolatukat a Szövetséggel hivatalosan a szándéknyilatkozatban deklarálják. A kurzusok, amelyek időtartama változó (egy napostól a néhány hónapig) nyitottak a NATO-országok személyi állománya, egy részük pedig a partnerországok számára is.³⁸

A *Partnerségi Kiképző és Oktatási Központok*³⁹ (Partnership Training and Education Centres – PTECs) a hadművelleti és harcászati szintre összpontosítanak. Mindegyik külön területre szakosodott, képzéseket nyújtanak és létesítményeket bocsátanak a partnerországok számára.

A NATO 2011 áprilisában fogadta el a PTECs-konceptiót, amelynek értelmében a központok támogatják a partnerek védelemmel összefüggő képzési és kiképzési kapacitásának a fejlesztését. A hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politika elvén alapulnak, amely a partnerek számára mélyebb és gyakorlatiasabb Szövetségi elkötelezettséget jelent a képzés, a kiképzés és képességfejlesztés területén a meglévő erőforrásokon belül.

A biztonsághoz kapcsolódó oktatás támogatására alapították meg 1999-ben a *Védelmi Akadémiák és Biztonsági Tanulmányok Intézetek Partnerség a Békéért Konzorciumát* (Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes).⁴⁰ A konzorcium megkönnyíti az együttműködést a NATO- és a PfP-országok civil és katonai intézményei között, illetve támogatja a NATO védelmi intézményfejlesztést és a védelmi reform prioritásait. A referencia-tantervek

³⁵ Folyamatban van az iskola áttelepítése az olaszországi Latinából a portugál Oeirasba. Az iskola honlapját lásd <http://www.nciss.nato.int/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³⁶ A Kiválósági Központ koncepciójának leírását és az egyes Kiválósági Központok honlapját lásd <http://www.act.nato.int/centres-of-excellence> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

³⁷ Az Észak-atlanti Tanács 2009-ben akkreditálta és aktiválta a NATO Katona-egészségügyi Kiválósági Központot (NATO Centre of Excellence for Military Medicine, <http://www.coemed.org/>), mint önálló, nemzetközi katonai szervezetet. A központ megalapítója Magyarország, amelyhez az alábbi "szponzoráló nemzetek" csatlakoztak: Belgium, Cseh Köztársaság, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország, Románia, Amerikai Egyesült Államok. Szlovákia csatlakozása folyamatban van. Az intézmény feladatköre az elmúlt években folyamatosan bővült, de a kiemelt rendeltetése az alapítás óta nem változott: katonai egészségügyi képzés, közös koncepciók, szabályrendszerek kidolgozása és a hadművelleti területen szerzett tapasztalatok feldolgozása élveznek prioritást.

³⁸ Siposné Kecskeméthy Klára: A NATO kiválósági központjai. Új Honvédségi Szemle, 2007/11. szám p. 13–21.

³⁹ Az egyes Partnerségi Kiképző és Oktatási Központok honlapját lásd <http://www.act.nato.int/ptec-name-list> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

⁴⁰ A PfP Konzorcium hivatalos honlapját lásd <http://www.pfp-consortium.org/> (Megnyitva 2016. szeptember 25.)

mellett a konzorcium képzési programja (Educators' Programme) a partnerek modern oktatási módszerekkel történő megismertetését szolgálja, támogatja a partnerek oktatással kapcsolatos együttműködési programjait. A PfP Konzorcium szakértőkből, politikai döntéshozókból, védelmi és biztonsági szakemberekből álló munkacsoportokat hoz létre, ahol rendelkezésre áll a szakértelem és összegyűjtik az információkat. A résztvevő szervezetek közé egyetemek, kutatóintézetek és kiképzési központok tartoznak, többek között a Garmisch-Partenkirchenben levő George C. Marshall European Center for Security Studies.

* * *

A NATO globális kitekintésű, a mediterrán térségtől a Csendes-óceánig terjedő partnerkapcsolatokkal rendelkező szervezet. A partnerek elkötelezettek a stratégiai célkitűzések mellett és jelentősen hozzájárulnak a Szövetség műveleteihez. A partnerség többek között olyan katonai képességek megteremtését és fenntartását tűzte ki célul, amely a partnerországok számára lehetővé tette a Szövetség békefenntartó, humanitárius és kutató-mentő műveleteiben való részvételt.

Az elmúlt évtizedekben a partnerországok jelentősen hozzájárultak a válságövezetek konfliktusainak kezeléséhez. Ugyanakkor a partnerek is visszahatottak a Szövetségi politikájára és a katonai képességekre. Sajátos, egyedi képességeket (stratégiai légi szállító kapacitás; hídépítő képesség; víztisztítás; vegyi, biológiai, sugárzás és nukleáris fegyverek elleni védelem; a szláv kultúrkör ismerete; orvosi kontingens stb.) vittek a közös tevékenységekbe, a missziókba, a NATO-műveletekbe.⁴¹

A partnerség meghatározó fontosságú. Az elmúlt évtizedekben strukturált partnerségi keretek (Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, Globális Partnerek stb.) jöttek létre. A biztonsági környezet komplexitása miatt azonban mindinkább egyéni, rugalmas, testreszabott, specifikus megközelítés szükséges a partnerségi kapcsolatokban.

A Szövetség továbbra is fontosnak tartja a kooperatív biztonságot, az együttműködést a partnerországokkal és egyéb nemzetközi szervezetekkel. Ebben a védelmi képességfejlesztés és a kiképzési támogatás nagy segítséget nyújthat. Ezért stratégiai szintű, koherensebb és hatékonyabb együttműködésre van szükség a partnerségi kapcsolatokban.⁴²

IRODALOMJEGYZÉK

Active Engagement, Modern Defence, Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. Adopted by Heads of State and Government, at the NATO Summit in Lisbon, November 19–20, 2010, p. 40

Bučka, Pavel–Siposné Kecskeméthy, Klára: NATO partnerships challenges, values and interests. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2015. 6. Medzinárodná vedecká konferencia, Zborník vedeckých a odborných prác, Liptovský Mikuláš, Slovakia, 2015. pp. 52–63.

http://www.aos.sk/struktura/katedry/kbo/NMB2015/Zbornik_NMB_2015.pdf

⁴¹ Siposné Kecskeméthy Klára: A Szövetség partnerkapcsolatainak áttekintése a rigai csúcstalálkozó fényében. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/4/2006_4_14.html (Megnyitva 2016. augusztus 27.)

⁴² Varsói Csúcsértekezlet Zárónyilatkozat 83–84. pontjai

- Bucharest Summit Declaration, 3 April 2008
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm
- Gates, Robert M.: Reflections on the status and future of the transatlantic alliance.
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede190911robertgates_/sede190911robertgates_en.pdf
- Joint statement of the NATO–Georgia Commission at the level of Foreign Ministers.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133175.htm
- Joint statement of the NATO–Ukraine Commission at the level of Heads of State and Government.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm
- Kamp, Karl-Heinz: NATO's 2014 Summit Agenda. Research Paper 97, NATO Defense College, September 2013
- Koós Gábor–Szternák György: A NATO állam- és kormányfőinek csúcstalálkozója Varsóban (2016. július 8-9.), valamint annak orosz visszhangja. Szakmai Szemle 2016/3. szám pp. 83 - 103.
http://www.kfh.hu/hu/letoltes/szsz/2016_3_szam.pdf
- Larsen, Jeffrey A.: Time to face reality: Priorities for NATO's 2016 Warsaw Summit. Research Paper, NATO Defense College, No. 126, January 2016 p. 16
- Prague Summit Declaration. <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>
- Remek Éva: Az Európai Unió bővítésének biztonságpolitikai aspektusai. In: Magyarország és a CSDP: Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában. Túrke András István, Besenyő János, Wagner Péter (szerk.) Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016. pp. 129–149.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Hogyan tovább globális partnerség? Szakmai Szemle, 2008/2. szám pp. 22–28.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Partnerség a békéért. In: NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője. Kiss Petra, Szenes Zoltán, Zsolt Melinda (szerk.) Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. p. 21–58. http://real.mtak.hu/13646/1/13646_real.pdf
- Szenes Zoltán: Új bor régi palackban? Hadtudomány, 2014. 3–4. pp. 3–21.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_1.pdf
- Tálas Péter: A NATO varsói csúcstalálkozó döntéseiről. Stratégiai Kutatóközpont, Elemzések 2016/10. p. 5
- The Three Ages of NATO: An Evolving Alliance. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Harvard Kennedy School.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_135317.htm?selectedLocale=en
- Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 05 Sep. 2014; http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016; http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm